KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT

Történeti tanulmányok
KRISTÓ GYULA
tiszteletére

Szerkesztette
KOSZTA LÁSZLÓ

Szeged, 1995

KOVÁCS LÁSZLÓ

Előkelő rusz vitéz egy székesfehérvári sírban

(A rádiótelepi honfoglalás kori A. sír és kardja)

Kalmár János (1899—1977) emlékének

Miután kiderült, hogy az Akadémiai Kiadó végleg elfektette azt a nyomdakész tanulmánykötetet, amelyben hosszabb cikket írtam a 10. sz. második fele és a 11. sz. eleje közé keltezhető magyarországi kétélű kardokról,[1] az időközben már részben el is avult munkám értékelő részét átdolgozott szövegű önálló tanulmányban adtam közre,[2] majd megjelentettem kibővített adattárát,[3] s végezetül a honfoglaló magyarok „korai" kétélű kardjaira vonatkozó feltevés vizsgálatát tartottam szükségesnek.[4] A régebbi szakirodalomban ugyanis egy-három kardot kiemeltek a fenti időhatárok közül, s korábbiaknak, azaz a 10. sz. elejéről, első feléből származóknak tekintették őket. E korhatározás vizsgálatára két szempontból is sort kellett kerítenem, mert

1/ az újabb közlemények szerzői anélkül, hogy eljárásukat megmagyarázták volna, ilyen megkülönböztetést már nem tettek,[5]

[1] László KOVÁCS: Remarks on the evaluation of 10th—11th century Hungarian double-edged swords. In: Studies in ancient history and economy. Ed. by László Castiglione—János Makkay. Budapest 1981. Kézirat az Akadémiai Kiadónál archíválva.

[2] KOVÁCS LÁSZLÓ: Szablya — kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10—11. századi magyar sírok keltezéséhez. Archaeologiai Értesítő (a továbbiakban ArchÉrt) 117 (1990) 39—49; UA. Waffenwechsel vom Säbel zum Schwert. Zur Datierung der ungarischen Gräber des 10—11. Jahrhunderts mit zweischneidigem Schwert. Fasciculi Archaeologiae Historicae (a továbbiakban FascArchHist) 6 (1993) Łódź 45—60.

[3] KOVÁCS LÁSZLÓ: Adattár a 10—11. századi magyar kétélű kardok kárpát-medencei listájához. Communicationes Archaeologicae Hungariae (a továbbiakban CommArchHung) 1994. Sajtó alatt.

[4] Természetesen ezt a kérdést is érintettem: vö. KOVÁCS 1990 (2.), 42—43; KOVÁCS 1993 (2.), 49.

[5] Pl. Mechthild SCHULZE: Das ungarische Kriegergrab von Aspres-lès-Corps. Untersuchungen zu den Ungarneinfällen nach Mittel-, West- und Südeuropa (899—955 n. Chr.) mit einem Exkurs: Zur Münzchronologie altungarischer Gräber. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums (a továbbiakban JRGZ) 31 (1984), 505, 514—514, 504: Abb. 32; Attila KISS: Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert. In: Die Bayern und ihre Nachbarn. Hrsg. von Herwig Friesinger — Falko Daim. 2: Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung (a továbbiakban VKF) 9 (1985), 233, 299—303, Karte 16.

2/ még nem kapott jelentőségének megfelelő értékelést az, az elsősorban Fettich Nándornak a harmincas években elért kutatási eredményeire[6] alapozott feltevés, hogy a honfoglaló magyarok már némi nehézlovassággal is rendelkeztek.[7] Ezt a feltevést bírálat nélkül érte utól a feledés,[8] s emiatt a honfoglaló magyarok első generációjának régészeti hagyatékát éppen a keleti párhuzamok nyomon követésével körvonalazni kívánó Mechthild Schulze-Dörrlamm a kétélű kardot nem is vette fel a tanulmányozni szükséges tárgytípusok sorába.[9]

A szóban forgó „korai" kétélű kardok a következő lelőhelyekről valók: Ladánybene (Bács-Kiskun m.) — Benepuszta, Székesfehérvár (Fejér m.) — Bikaszi-

[6] Fettich Nándor a magyarok levediai lakóhelyét a Donyec és a Don közére lokalizálta, ahol természetszerűleg erős magyar—normann (kijevi óorosz) kapcsolatok alakulhattak ki. Véleménye szerint, e „kapcsolatok legföltűnőbb emlékei a normann kardok, amelyek részben a honfoglaló magyarokkal együtt jutottak Levediából Etelközön át a mai Magyarországba.": FETTICH Nándor: A honfoglaló magyarság fémművessége. Archaeologica Hungarica (a továbbiakban ArchHung) 21 (1937), 52; UA.: A prágai Szent István kard régészeti megvilágításban. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk.: Serédi Jusztinián. Bp. 1938, III. 516. Bár maga 22 normann kardot sorolt fel, csupán a ladánybene—benepusztai sír példányáról állította azt, hogy a honfoglalók első generációjához tartozó, 60 év körüli életkorában elhunyt vitéz fegyvere, viseletének némely ékességével együtt a megelőző hazából származott: UA. 1937, 52, 71; vö. UA. A levediai magyarság a régészet megvilágításában. Századok 67 (1933), 396—397; UA.: Az oroszországi kereskedelmi utak és az ősmagyarság. Budapest 1933, 5—6.

[7] Fettich Nándor rámutatott, hogy a kétélű kardnak, „a nyugat- és északeurópai harcmodor e sajátos fegyverének ily nagymérvű fellépése a pogány magyarság körében arra vall, hogy a kijevi állammal való érintkezések már a levediai korszakban mélyebb kultúrhatások befogadására vezettek s ezek ismét a magyarság katonai szervezetébe újabb, nem steppei elemek felvételét eredményezték.": FETTICH 1933 (6.), 396—397. László Gyula csatlakozott e véleményhez, mert nem tudott szabadulni az akkor egyetlen korainak tartott kard, a ladánybene-benepusztai elfogadott keltezésétől, ezért fogalmazott úgy, hogy a honfoglaláshoz közel álló időben „fejedelmeink és hadnagyaink ... szablyát viseltek, világos tehát, hogy a vezetésük alatt álló sereg fegyvere is szablya lehetett. A déloroszországi norman kereskedőktől vásárolt kétélű kardok némi szerephez juthattak a jelentőségben messze a könnyű lovasság mögött maradó korai nehéz lovasságnál, de a magyar harcrend szervezetében ekkor még nem idéztek elő mélyreható változást": LÁSZLÓ Gyula: Fettich Nándor, A prágai Szent István kard régészeti megvilágításban. Folia Archaeologica (a továbbiakban FolArch) 1—2 (1939) 232.

[8] Vö. BOROSY András: Magyarország hadügye a honfoglalástól az Árpád-ház kihalásáig. In: Magyarország hadtörténete. Főszerk.: Liptai Ervin. Budapest 1984. I. Szerk.: Borus József, 15—17; KRISTÓ Gyula: Az Árpád-kor háborúi. Budapest 1986, 178—182.

[9] A tárgyalt szablyáknál valamivel későbbi időre, azaz a 10. sz. második harmadától keltezte mind a kardokat, mind a szablyamarkolatú kardokat, amelyeket ezért témája kifejtésénél nem is vett figyelembe: Mechthild SCHULZE-DÖRRLAMM: Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken. JRGZ 35 (1988) 394.

get (vagy Rádiótelep) A. sír[10] és Szered (Sereď, okr. Galanta, Szl.) — Mácséd, II. temető 7./55. sír.[11]

A ladánybene-benepusztai „kardról" már korábban kifejtettem, hogy ez az ábrázolás nélkül elveszett fegyver nem kard volt hanem szablya, amit az első közlésben megadott pengeszélesség (1 hüvelyk azaz 2.634 cm) bizonyít, s nem mond neki ellent az ugyanott használt „egyenes kard" megnevezése sem, mert a 19. sz. végén csak kialakulófélben lévő magyar régészeti szaknyelv még nem ügyelt az egyenes kardok és az ívelt pengéjű szablyák szabatos megkülönböztetésére.[12]

A szeredi sír fegyverének a többi kétélű kardnál korábbi volta azért vetődött fel, mert olyan temetőből került elő, amelynek egyéb temetkezéseiben kalandozás kori érmék láttak napvilágot,[13] s ezért az egész sírmező a 10. sz. első felére keltezhetőnek látszott.[14] Kétségtelen, hogy a temető ilyen korhatározásának az érmei alapján nyert 919., ill. 926. évi terminus post quem adatok nem mondanak ellent, kétélű kardjának e rangos temetőben való felbukkanása pedig elüt e fegyverek zömének köznépi sírból/temetőből való származásától is,[15] mégis e kard — bár

[10] BAKAY Kornél: Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéseihez. Dunántúli Dolgozatok I (1965) 35; UA.: Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung. Angaben zur Organisierung des fürstlichen Heeres. Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae (a továbbiakban ActaArchHung) 19 (1967) 172.

[11] „Die zweischneidigen Schwerter aus altmagyarischen Gräbern in der Slowakei gehören gegenwärtig bis auf eine Ausnahme (Sereď) in die zweite Hälfte des 10. Jh.": Alexander RUTTKAY: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei. II: Slovenská Archeológia (a továbbiakban SlovArch) 24 (1976) 365; I: SlovArch 23 (1975) 174—175; vö. Anton TOČÍK: Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. Archaeologica Slovaca Catalogi 3 (1968) 54.

[12] László KOVÁCS: Der Säbel von Benepuszta (Ladánybene, Komitat Bács-Kiskun, Kreis Kecskemét). ActaArchHung 32 (1980) 309—316.

[13] 8./55. sír: I. Berengár itáliai király (888—915) átlyukasztott milánói denára és I. (Madarász) Henrik német király (919—936) átlyukasztott strassburgi denára; 12./55. sír: Provence-i Hugó itáliai király (926—931) átlyukasztott milánói denára: vö. TOČÍK 1968 (11.), 49—57; László KOVÁCS: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts. Fontes Archaeologici Hungariae 19 (1989) 64—65: Nr. CXVa-b. 350—352.

[14] Alexander Ruttkay szíves levelében fejtette ki a tanulmányában csak megemlített véleményét; segítségét ezúton is megköszönöm.

[15] Talán hasonlóan rangos temető volt a kalandozás kori idegen érmét és szablyamarkolatú kardot azonos sírban tartalmazó alábbi néhány sírmező: Bodrogvécs (Več, okr. Trebišov, Szl.): „tarsolylemezes" sírjának terminus post quem dátuma 895/896—, Szeged (Csongrád m.) — Csongrádi út 1. sírjának terminus post quem adata 948—. Az alábbi köznépi temetőkben egyaránt volt idegen vagy magyar érme és kétélű kard, de nem ugyanazon sírban: Csekej (Čakajovce, okr. Nitra, Szl.) — Kostolné dűlő, Hajdúdorog (Hajdú-Bihar m.)

nem lehetetlen, hogy a kalandozások során szerzett példánnyal van dolgunk[16] — semmiképpen sem lehet még korábbi, azaz Levédiából vagy Etelközből behozott fegyver.

A székesfehérvár-bikaszigeti/rádiótelepi A. sírnak és kardjának kérdése részletesebb tárgyalást igényel. 1923. április 21-én a vizenyős területre benyúló földnyelven, földelhordó munkások „ezüstdrótra akadtak. Ezt követve kb. egy méter mélységben kardot találtak, majd tovább kutatva egyéb tárgyak is kerültek elő. A talált tárgyakat a rádiótelep felügyelője vette őrizetbe. Jelentést kapva a leletről, azt április 22-én" Marosi Arnold a múzeum számára átvette, s intézkedett, „hogy a lelet környékét tovább ne bolygassák, hanem várják meg annak szakszerű átkutatását. Sajnos a kedvezőtlen idő miatt ezt nem sikerült mindjárt foganatosítanunk, miközben híre érkezett, hogy a lelet helyét teljesen feldúlták. Erre április 26-án a ciszt. r. főgimn. cserkészeivel a kihányt földet átrostáltuk, mikor újabb leletrészletek kerültek elő és hozzájuk a munkások is szolgáltattak még néhány darabot. A rendszeres ásatást április 30-án kezdtük meg a talált tárgyak fekvőhelyének teljes feltárásával, miközben lófej és lábszárcsontokra akadtunk. Embercsontok azonban nem kerültek elő. Állításuk szerint a munkások sem találtak, hangoztatva, hogy a tilalom kiadása után nem bántották a sírt. Gyanunkat azonban nem sikerült eloszlatniok, mert megállapításunk szerint a sírt fenékig kiásták és a kihányt, átrostált föld között három emberfog is akadt...Május 1-én a sír közvetlen környékét ástuk fel. Munkánk eredménye egy mellékletnélküli csontváz volt a lovassírtól délre 5—6 m távolságra. Különben itt is megtaláltuk a kincset kereső turkálás nyomát."[17] Az A. sír fentebb részletezett módon előkerült mellékletei: füles bronzpityke, kétélű kard, nyéltámaszos balta, trapéz alakú kengyelpár, csikózabla, ismeretlen rendeltetésű „bronzszeggel összefoglalt két csontlemez bőrmaradványokkal", faveder vasabroncsai és füle, sima, valamint vékonyabb és vastagabb fonott ezüstdrótdarabok, ezüstlemez töredékek, 4 arany lemezszalag, kerek aranylemezke és vastöredé-

— Temetőhegy, Komáromszentpéter (Dolný Peter, okr. Komárno, Szl.) — Kisrét, Napkor (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) — Vásárosnaményi út, Ógyalla (Hurbanovo, okr. Komárno, Szl.) — Bagota (časť Bohatá), Szob (Pest m.) — Kiserdő, Szob — Vendelin földek, Újkígyós (Békés m.) — Tanya 38. és végezetül egyetlenként, Szentes (Csongrád m.) — Szentlászló szablyamarkolatú karddal.

[16] Hasonló magyarázat a kajárpéc (Győr-Moson-Sopron m.) — győri kavicsbányában talált sír egyélű kardjával kapcsolatban is felmerült: vö. KOVÁCS László: Honfoglaló magyar leletek a kajárpéc — győri kavicsbányában. CommArchHung (1992) 166.

[17] MAROSI Arnold: A székesfehérvári rádiótelepi ásatás. ArchÉrt 40 (1923—26) 245—246.

kek. A temetkezés egykori gazdagságát megítélni nem lehet, hiszen kibontásakor a találók a lehető legdurvábban jártak el: a kardot a markolatánál fogva húzták ki a földből, eközben elveszett a markolatgombjának harmada, a pengéje pedig darabokra törött és hiányossá is vált. A vastagabb fonott ezüstdrótokat a markolatgombról szaggatták le, a vékonyabbakat a markolat borításáról, az ezüstlemezkéket pedig a szerelék felszínéről választották le. Letört és elveszett mindkét kengyel füle, hasonlóképpen a zabla egyik karikája is. Az egyetlen mellékszíjveret csupán hírmondója a lehetséges teljes veretkészletnek, az aranyszalagocskák pedig a halotti ruha kar- és lábpereceiből maradhattak meg. Azon pedig nem is érdemes töprengeni, hogy mi lehetett még a vitéz mellé temetve? A csontváz meglétére nemcsak a rostán fennakadt három fog utalt, hanem az A. sír közelében talált melléklet nélküli csontváz feltárható állapota is, jelezvén: nem enyésztek el, hanem megsemmisültek a vitéz csontmaradványai![18]

A közreadó Marosi Arnold a szokásos módon és terjedelemben ismertette a megmaradt leleteket, részletes leírást csak a kétélű kard (1. kép 1) kapott, amelynek eredetéről — két másik székesfehérvári karddal egyetemben — csak feltevéseit vázolhatta fel: hozhatták a honfoglalók az őshazából, de zsákmányolhatták akár a bizánci, akár — Hampel József nyomán, aki frank gyártmányúaknak tartotta e kardokat[19] — a nyugat-európai kalandozásokon is.[20] Később Fettich Nándor hatására e fegyverek normann eredetét, ill. levediai származását tekintette a legvalószínűbbnek,[21] elfogadván utóbbinak azt a nézetét, hogy a temetkezés a magyar honfoglalás kori leletanyag még keleti kapcsolatait őrző régebbi rétegéhez tartozott,[22] azaz a kard és kísérőleletei „mind azt mutatják, hogy a rádiótelepi magányos lovas

[18] A sírlelet leltári adatai: Székesfehérvár, I. István Király Múzeum, lt. sz.: 5859. (1—2. kard, 3. kengyelpár, 4. zabla, 5. balta, 6. vödörabroncsok, 7. a szegecselt csontlemezpár, 8—9. a vékonyabb, ill. vastagabb csavart ezüsthuzalok a kard markolatáról, ill. markolatgombjáról, 10. ezüstlemeztöredékek a keresztvasról, 11. sima ezüsthuzal 11 darabja, „állítólag levezettek a földszintről a kardhoz", 12. aranyszalag 4 darabja, 13. lekerekített aranylemezke, 14. füles bronzpityke)

[19] HAMPEL József: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest 1907, 22—23, 29.

[20] MAROSI 1923—26 (17.), 247—248, 256—257; UA.: A Székesfehérvári Múzeum honfoglaláskori kardjai. Hadimúzeumi Lapok 2:5—7 (1926. november) 38.

[21] MAROSI Arnold: A székesfehérvári honfoglaláskori kardok. Székesfehérvári Szemle (a továbbiakban SzSz) 4 (1934) 93: itt Peter Paulsen nyomán megemlítette kelet-poroszországi származásuk lehetőségét és a lengyel, ill. cseh földön keresztül futó kereskedelmi úton történhetett behozatalát is; vö. FETTICH 1933 (6.), 396; Peter PAULSEN: Magyarországi viking leletek az észak- és nyugateurópai kultúrtörténet megvilágításában. ArchHung 12 (1933) 42—44.

[22] MAROSI Arnold: Adatok Fejér megye honfoglaláskori archeológiájához. SzSz 6 (1936) 46—47.

sír még a levediai kultúrában élő, honfoglaló magyar előkelőség hagyatéka."[23] Időközben megoldódott a fegyver díszítésének kérdése is, ugyanis szerelékének a magyarországi kardok körében egyedülálló sajátossága a lyuksorokkal borított felülete (2. kép). Marosi Arnold tévesen úgy képzelte, hogy a lyuksor egykor valamilyen színes anyaggal volt kitöltve,[24] vagy gyöngyök,[25] ill. gránátkövek[26] foglalatául szolgált, ezért döntésre Kalmár Jánost kérte fel.[27] Kalmár János mérnökember lévén nemcsak felismerte, hanem készítéstechnikailag is rekonstruálta a kard különleges díszítését, eredményeit Marosi Arnoldnak engedve át közlésre.[28] Annakidején készített leírása és rajza (3. kép 1—2) fennmaradt abban a magyarországi múzeumokban őrzött fegyverekről felvett jegyzetanyagában, amelyet a könyvéről írott recenziómat[29] követő barátságossá vált kapcsolatunk hatására, nem sokkal halála előtt nekem még átadott, s amely dokumentáltan jelzi felismerésének elsőségét. Vizsgálatának eredményeit némi kiegészítéssel, röviden az alábbi módon foglalhattam össze:

A kétélű kard egyenes markolatvasára húzták fel a vaslemezből kovácsolt, domború testű, felülnézetben csónak alakú keresztvasat, amelynek mindkét oldalába, azt át nem lyukasztva, még hevített állapotban lyukasztóvassal három sorban 8—9—8 kerek lyukat mélyítettek, majd a keresztvas felületét simára csiszolták. A kerek lyukakat ferdén a keresztvas testébe fúrt csatornákkal kötötték össze, amelyeken keresztül ezüsthuzalt vezettek. A huzal a csatornákban rejtetten futott, s csak a kerek lyukak alján volt látható: a szélsőkben hurkot vetve fordult vissza, a középsőkben pedig két ága keresztezte egymást.[30] Ezután a keresztvas két olda-

[23] MAROSI Arnold: Levediai vonatkozások a székesfehérvári múzeum anyagában és a rádiótelepi kard. SzSz 8 (1938) 55; vö. UA.: Székesfehérvár a honfoglalás és Szent István korában. SzSz 8 (1938) 5—6; FETTICH 1937 (6.), 25—57, különösen 52—53; UA. 1938 (6.), 512—516.

[24] MAROSI 1923—26 (17.), 247.

[25] MAROSI 1926 (20.), 35—36.

[26] MAROSI 1936 (22.), 47.

[27] Fettich Nándor valószínűleg nem ismerte meg idejében Kalmár János vizsgálati eredményeit, s ezért tartott ki amellett, hogy az üregecskék „nemesfém-berakások helyei": FETTICH 1938 (6.), 510.

[28] Vö. MAROSI 1938 (23.), 51—54.

[29] László KOVÁCS: J. Kalmár, Régi magyar fegyverek. Budapest 1971. ActaArchHung 24 (1972) 428—435.

[30] 1994. szeptember 5-i szemlém alkalmával megállapíthattam, hogy a kard mai állapotában is van olyan csatornácska, amely átvezet az üregesen kovácsolt keresztvas falán, tehát az ezüsthuzalokat a keresztvas üregébe ki— majd onnan visszabujtatva is vezethették. A markolatgomb egyik lyukpárjánál azonban egyértelmű volt, hogy közöttük a gomb falvastagságában maradó közvetlen csatornácska van: drótszál ma is

lát és a markolat felé néző felületét szerszámmal „felborzolták", azaz nagyon sűrű keresztirányú árkolással érdes felületűvé alakították, hogy a rákalapálandó ezüstlemez jól feltapadjon. Az üregecskék felett az ezüstlemezt kivágták, s a peremüket ugyancsak a jobb tapadás céljából, körbeütögetett kereteléssel ékítették. Maga az ezüstlemez-borítás sem maradt díszítetlen. A keresztvas felső lapján a markolatvasat kettős vonalkeret övezte, amelyet a hosszanti oldalon meanderszalag kísért, a keskenyedő végeit egykor borító mintázatnak azonban ma már csak töredékes nyomai maradtak. Díszítve volt a keresztvas alsó lapja is. Az ezüstlemez borításba mélyített díszítmények árkait egykor niellóval töltötték ki. A keresztvas mindkét oldalán „csipkézett, valószínű háromszögű keretbe foglalt" niellós mintázatot sejtett Kalmár János, ma azonban e lemezborításnak csak kevés nyoma maradt, s a keresztvas oldalsó felületén leginkább a borzolás árkaiban megmaradt, fésűs ezüstnyomok láthatók.

A markolatvasat minden bizonnyal alkalmasan megfaragott, két részből összeillesztett fahengerkével takarták, s ezt „kalászszerű mintát adó", két egymással ellentétesen felcsavart, kettős sodratú ezüsthuzallal tekerték be, majd a két végén három összecsavart kettős ezüsthuzalsodrattal kötötték le. A kalászmintát azzal is kihangsúlyozták, hogy a sodrott huzalok között sima ezüsthuzalt is futtattak.

Ezután szerelték fel a markolatvas végére az üregesen kovácsolt markolatgombot. A markolatgomb lapított gomba alakú felső, és ellipszis alapú hasáb alakú alsó részből állt, belső üregük egymásba nyílott. Az alsó rész felső lapjának két szélén egy-egy csap állt ki, amelyek a felső rész aljának két megfelelő nyílásába illeszkedve rögzítették az alsó részen a felsőt. Ezután húzták fel az immár egyesített kétrészes markolatgombot a keskenyedő markolatvasra, amelyen előbbi úgy ült meg, hogy a markolatvas kiálló végét elkalapálták rajta.[31] A markolatgomb felső része közös páncélú kétfejű teknősbékára emlékeztetett, az ennek megfelelő hármas tagolást három-három kettős sodratú ezüsthuzal berakásával hangsúlyozták. A

átvezethető rajta! A mintázat rendszeréből következik, hogy akár egy huzal végigbujtatásával is előállíthatták: pl. az egyik középső sorbeli szélső lyukban lehetett kezdeni, majd végigbujtatva az adódó minden második soron, a középső sorbéli túlsó lyukban hurkot formálva lehetett visszafelé indítani. Előállhatott a minta a fentivel azonos helyen egyszerre két irányban indított két huzal végigbujtatásával is. Ma már eldönthetetlen, hogy melyik módszert alkalmazták, sőt a jelenleg megfigyelhető egyetlen, huzallal összekötött lyukhármas kettejét a drótszál csupán keresztezi, míg a harmadikban megmagyarázhatatlanul két drótburok is megfigyelhető.

[31] A markolatvas elkalapált, lecsiszolt végének nyoma talán ma is felismerhető a markolatgomb domború felületén, de ennek eldöntésére nem volt módom.

bizonyára ezüstlemezzel borított, s a teknősbéka páncélját sejtetően kiemelkedő vonalú középső tagot a keresztvaséhoz hasonló 3—3—3 üregecskéből álló díszítés ékítette. Az oldalsó, teknősbékafejhez hasonló tagokat ugyancsak vésett és niellódíszes ezüstlemez borította, az állkapcsokat a hármas vonalú elválasztó sávig futó, ugyancsak tausírozott, sodrott kettős ezüsthuzal jelezte. A markolatgomb alsó részét a keresztvaséhoz hasonló 8—9—8 üregecskéből álló díszítés fedte, s a felső résztől kettős sodratú ezüsthuzallal volt elválasztva, amely az illeszkedés alatt körbefutó árkot töltötte ki.[32]

A fegyver Kalmár János-féle leírását Bakay Kornél is ismerte, de az üregecskék huzalozott díszítésére nem fordított nagyobb figyelmet, csak a kard típusának bemutatásakor tért ki rá.[33] Megtalálta a kard kitűnő párhuzamát a Hortica sziget mellett, a Dnyeper zúgóiból előkerült négy kard egyikében, de nem vette észre, hogy a két szóba jöhető, sokban hasonló Petersen-féle típus közül, az általa választott E-típus helyett, azt közreadója, Anatolij Nikolaevič Kirpičnikov T-1 típusúként közölte![34] A tévedésnek az lett a következménye, hogy Marosi Arnold és Fettich Nándor véleményéhez csatlakozva, a magyarságot még Levediában ért normann hatás bizonyítékaként korai, a 10. sz. elejére keltezhető kardnak határozhatta meg a rádiótelepi A. sír fegyverét, amely ily módon elkülönült a magyarországi kardoknak a 10. század utolsó harmadától elterjedő többségétől.[35] Más keltezésre nyílott volna lehetőség a T-1 típusba sorolás elfogadása esetén, ugyanis ennek példányai a

[32] MAROSI 1938 (23.), 51—54.

[33] „Az üregeket...fúrt csatornácskák kötik össze. Néhol ezüsthuzal maradványokat talált bennük Kalmár János": BAKAY 1965 (10.), 13; vö. UA.: Gräberfelder aus den 10.—11. Jahrhunderten in der Umgebung von Székesfehérvár und die Frage der fürstlichen Residenz. Archäologische Studien zu der Frage der ungarischen Staatsgründung. II. Alba Regia 6—7 (1965—66) 56; nem szószerint: UA. 1967 (10.), 133. A típus ismertetésekor azonban megemlítette a szóban forgó eljárást: UA. 1965 (10.), 33; UA. 1965—66, 76; UA. 1967 (10.), 167.

[34] „Meč s o. Hortica u Dneprovskih porogov — s jačeistoj ornamentaciej, sudja po nadpisi „Ulfberht", takže zapadnogo proishoždenija...(No. 33; ris. 4, 3)": Anatolij Nikolaevič KIRPIČNIKOV: Meči Kievskoj Rusi (IX—XI vv.). Sovetskaja Arheologija (a továbbiakban SovArh) 1961.4., 187. A típusokról: Jan PETERSEN, De norske vikingesverd. En typologisk—kronologisk studie over vikingetidens vaaben. Videnskapsselskapets Skrifter II:1 (1919) Kristiania. Itt jegyzem meg, hogy Bakay Kornél munkáiban az ULFBERHT mesterjegy/műhelynév következetes helytelenséggel ULFBERTH alakban szerepel.

[35] Arra utalt, hogy Jan Petersen szerint a sok ilyen típusú európai kard közül ritka a 900-as évek utáni példány, viszont az óorosz példányok többsége a 10. századból való: UA. 1965 (10.), 33, 35; BAKAY 1965—66 (33.), 76; UA. 1967 (10.), 167—168, 172; vö. KIRPIČNIKOV 1961 (34.), 187—188.

10. sz. második feléből valók.[36] Kétségtelen, hogy a Hortica sziget mellett lelt T-1 típusú kard a rádiótelepi példány ránézésre pontos párhuzama,[37] ugyanakkor üregecskéinek huzalozott díszítését (ha egyáltalán volt!) közreadója nem említette meg, hanem az eljárás részletes leírását könyvének más helyén, az E típusú kardok ismertetésénél adta meg. Ennek az lehetett az oka, hogy a bonyolult technikájú díszítés rendszerint (s talán a Hortica sziget mellett talált kardon is) megsemmisült olyannyira, hogy A. N. Kirpičnikov 1961-ben és 1966-ban is kitért arra, hogy rekonstruálni európai viszonylatban is csak az óorosz anyag segítségével sikerült, mégpedig éppen E típusú, de a skandináv példányoknál fiatalabb kardokon.[38] Mint annyiszor, a nyelvi határokat nem tudta átlépni az akkor már negyedszázados magyar felismerés: járuljon hozzá tehát munkám Kalmár János 1938. évi teljesítményének utólagos méltánylásához!

A. N. Kirpičnikovnak a Hortica sziget mellett lelt kardra vonatkozó, s így a székesfehérvár-rádiótelepi A. sír kardját is érintő besorolását később több szaktekintély is elfogadta. Holger Arbman és Nils-Ove Nilsson egy franciaországi kard kapcsán tért ki a rádiótelepi A. sír fegyverére, T típusúnak ítélve azt, s rámutatva, hogy az eredetileg skandináv formát balti-lengyel területen módosíthatták. Különlegesnek számító díszítését Kijev környékéről eredeztették.[39] Michael Müller-Wille

[36] „Meča tipa „T-1" v norvežskih kompleksah datirujutsja vtoroj polovinoj X v., u nas, verojatno, za predely X v. ne vyhodjat": KIRPIČNIKOV 1961 (34.), 187. A csak a 9. sz. végéig használt észak- és nyugat—európai E típusú kardok szerelékének díszítése több sorban (a sorok száma elérheti a kilencet!) bemélyített apró gödröcskékből állt, s nem figyelték meg bennük a szóban forgó huzalozási eljárást — vö. UA.: Drevnerusskoe oružie. I: Meči i sabli IX—XIII vv. Arheologija SSSR (a továbbiakban ArhSSSR) E1-36 Moskva-Leningrad 1966, 30. —, viszont a későbbi, 10. századi óorosz példányokon a huzalozott díszítést ritkább, csak 3—5 soros, nagyobb átmérőjű gödröcskék sorozatával együtt alkalmazták: UA. 1966, I. 30. A gödröcskés díszítés az óorosz anyagban még a „helyi A (A mestnyj)" típuson is jelentkezett: UA. 1966, I. 35. A T típus későbbi keltezői szerint, használata a 11. sz. első évtizedeire is kiterjedt, vö. Gleb Sergeevič LEBEDEV: Etjud o mečah vikingov. In: Arheologičeskaja tipologija. Szerk.: Lev Samuilovič KLEJN. Leningrad 1991, 280—304, különösen: 299, 303, 298: 48. á.

[37] Lehetséges, hogy a gödröcskéi közötti huzalozás nem maradt meg; mindenesetre ennek említése hiányzik ahhoz, hogy a párhuzam tökéletes, és a székesfehérvári kard T-1 típusba sorolása vitathatatlan legyen: vö. KIRPIČNIKOV 1966 (36.), I. 28..

[38] KIRPIČNIKOV 1961 (34.), 187; UA. 1966 (36.), I. 30.

[39] „C'est le seul exemplaire d'épée E., connu en Europe occidentale. En Hongrie, il se trouve un exemplaire du type apparenté, Petersen T., provenant de Székesfehérvár-Rádiótelep... Cette forme ainsi que celle des épées S trouvées en Hongrie, remonte vraisemblablement à un modèle scandinave modifié déjà en territoire balto-polonais. Elles prouvent un contact indirect entre la Scandinavie et l'Europe centrale. Cependant comme l'épée de Székesfehérvár-Rádiótelep porte un ornement très particulier fait de fils d'argent

külön tárgyalta az A. N. Kirpičnikov közölte E és T-1 típusú oroszországi kardokat, utóbbiak közé beleértve a Hortica sziget mellett leltet is,[40] és ennek kapcsán közvetlenül is utalt a székesfehérvári példányra![41] Mindezek nyomán, jóllehet kardunk E vagy T-1 típusba sorolását még nem érzem véglegesen eldöntöttnek, E típusúként a szokatlanul ritkásan és nagyobb méretű lyukakkal gödrözött díszítése alapján, T-1 típusúként pedig a rokon példányok általános korhatározása alapján egyaránt, nem a 10. sz. elejére, hanem második felére kell keltezni.[42] Mivel a szakirodalomban egy-egy kard gyártása, ill. földbekerülése kettős keltezésének szükségességére a leletegyüttesek kis száma miatt ritkán terelődik a figyelem, a fenti korhatározás ellenőrzésére a sír kíséréleleteinek keltezése kínál lehetőséget!

A további sírmellékletek között elsőként érdemel említést az ún. nyéltámaszos balta (1. kép 3), amely onnét kapta a nevét, hogy kikovácsolásakor fokát pajzssze-

couchés dans de petits canaux reliant entre elles des cavités de sorte qu'ils n'apparaissent qu'au fond des dites cavités, on est porté à admettre que cette épée soit arrivée en Hongrie de la région de Kiev oÚ ce genre d'ornementation se rencontre...": Holger ARBMAN — Nils-Ove NILSSON: Armes scandinaves de l'époque viking en France. Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum (1966—68) Lund 1969, 195: 38. jegyzet. Megjegyzendő, hogy sok nyugat-európai kutató nem különített el T-1 és T-2 altípusokat, ezért mutathatott be T típusúként nagy gödröcskés díszítésű keresztvasat, s írt a típus 11. századi keltezéséről: B. NERMAN: Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. Stockholm 1929, 76—82, valamint 69. á.

[40] Az ULFBERHT mesterjegyes pengéjű 10 európai T típusú kardot a 10. sz. második és a 11. sz. első felére keltezte, s megállapította, hogy egyikük, „von den beiden aus dem unteren Dnjepr gehobenen Schwertern trägt das eine Grübchenverzierung in der Art der Schwerter vom Typ E, weshalb es als Variante T-1 von Kirpičnikov ausgesondert wurde": Michael MÜLLER-WILLE. Ein neues ULFBERHT-Schwert aus Hamburg. Verbreitung, Formenkunde und Herkunft. Offa 27 (1970) 74.

[41] MÜLLER-WILLE 1970 (40.), 74: 48. jegyzet!

[42] Bakay Kornél később e kérdésre már nem fordított különösebb figyelmet, mert a szóban forgó kardot egy ismeretterjesztő munkájában a 10. sz. harmadik harmadából való példányok között szerepeltette — BAKAY Kornél: A magyar államalapítás. Budapest 1978, 39: 5. á. —, másutt viszont csak utalt a korábbi kardok jelenlétének lehetőségére: „A IX. század vége és a X. század eleji sírokban ilyen fegyver szinte elő sem fordult." — módon, de azt is megemlítette, hogy „a kétélű nehéz kard a honfoglalás utáni magyarság fegyvertárában kétségtelenül új fegyver": UA.: A lovas íjásztól a sarkantyús lovagig. In: Régészeti barangolások Magyarországon. Szerk.: Szombathy Viktor. Budapest 1978, 268, 279. Ismét más helyen részletezés nélkül ugyan, de véleményét fenntartani látszott, hiszen úgy fogalmazott, hogy „a kétélű kardok kronológiáját eléggé megbízhatóan sikerült összeállítani, s az újabb adatok sem szólnak ellene": UA.: Honfoglalás- és államalapításkori temetők az Ipoly mentén. Studia Comitatensia 6 (1978) 138, 138: 110. jegyzet. Utoljára Dienes István foglalt úgy állást, hogy a rádiótelepi kard „az államalapítás idején általánosan elterjedő kétélű kard egy korai (Petersen rendszerezése szerint E típusú) példánya, amely az előző szállásterületekről származhat. A honfoglalás kori sírokban szablyák helyett kétélű kard csak kivételként fordul elő": DIENES István: A honfoglaló magyarok. Budapest 1972³, 69, 82: Nr. 19, 19. t.

rűen megnyújtották, köpűjének mindkét oldalát pedig fel- és lefelé háromszög alakban meghosszabbították talán azzal a céllal, hogy zúzó felülete megnövekedjék, ill. a nyél íly módon biztonságosabban szoruljon meg benne. Ez a baltatípus, valamint a szélesebb pengéjű bárd megfelelője nem tartozik a megszokott magyar honfoglalás kori leletanyagba, s párhuzamai sem a sztyeppén, hanem elsősorban a kijevi Oroszország régészeti hagyatékából ismeretesek. A. N. Kirpičnikov 1966-ban megjelent gyűjtése e típusból 62 baltát és 144 bárdot tárgyalt, s megállapította, hogy példányai a kijevi Oroszország határain kívül csupán valamikor a 10. sz. 2. felében bukkantak fel, s elterjedésük lelőhelyei nemcsak e fegyverek térhódítását, hanem némelykor közvetlenül a rusz (óorosz) etnikumú katonai kíséret jelenlétét is tanúsítják.[43] Magyarországi példányaikat magam gyűjtöttem össze, és a 4 baltát, valamint a 4 bárdot együtt kezelve megállapíthattam, hogy rendszerint köznépi temetőből, s a 10. sz. második felénél nem korábbi időből maradtak ránk, kivételnek éppen a székesfehérvár-rádiótelepi A. sír mutatkozott. Feltűnő volt, hogy a 4 balta hármója kétélű kard mellett feküdt a sírban.[44]

Ugyanilyen figyelmet érdemel a temetkezés kengyelpárja, amely az ún. trapéz alakú, gombos szárú kengyelek típusából való (1. kép 5—6), szárainak külső oldalán az egykori bronztausírozás nyomaival.[45] E kengyelek körében is magam végeztem jelentős, de a teljességre nem törekvő gyűjtést, amelynek eredménye elmélyítette és megerősítette a róluk korábban kialakult véleményt. Eszerint sírleleteik zöme köznépi temetők lovas — fegyveres vitézeit kísérte a másvilágra,[46] s fegy-

[43] Vö. III. és IV. típus: Anatolij Nikolaevič KIRPIČNIKOV: Drevnerusskoe oružie. II: Kop'ja, sulicy, boevye topory, bulavy, kisteni IX—XIII vv. ArhSSSR E1-36 Moskva—Leningrad 1966, 35—37. Óorosz lovas osztag állomáshelyéhez kapcsolódhatott a Lengyelország közepén feltárt, s a 11. sz. első felében használt lutomierski (pow. Łódź) temető, amelynek 10 baltalelete közül 9 a nyélvédős bárdok közé tartozott: vö. UA. 1966, II, 37; UA. 1965 (10.), 23; BAKAY 1967 (10.), 151, 153; RUTTKAY 1976 (11), 310.

[44] KOVÁCS László: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán II: A homokbányai temetőrészlet. Adatok a nyéltámaszos balták, valamint a trapéz alakú kengyelek értékeléséhez. CommArchHung 1986, 101—110. A baltát és kardot is tartalmazó sírok: Ógyalla (Hurbanovo, okr. Komárno, Szl.) — Bagota (časť Bohatá) 3. sír, valamint Szob (Pest m.) — Kiserdő 21. sír.

[45] Arany berakást említett: MAROSI 1923—26 (17.), 248; helyesen: UA. 1965 (10.), 13; UA. 1965—66 (33.), 57; BAKAY 1967 (10.), 134.

[46] Az összegyűjtött 91 példány közül a 33 sírleletként értékelhető 58 kengyelből 28 fegyveres férfisírból 49, 4 fegyvertelen férfisírból 7, 1 női sírból pedig 2 példány származott. Lovastemetkezésnek 15, szablyának 1, szablyamarkolatú kardnak 2, kétélű kardnak 6 alkalommal volt kísérő melléklete: KOVÁCS 1986 (44.), 111—113; UA.: Über einige Steigbügeltypen der Landnahmezeit. ActaArchHung 38 (1986) 220—221.

vereik (kardjaik, baltáik), továbbá néhány gyűrűtípusuk alapján a 10. sz. második felével kezdődő időszakra keltezhetők.[47]

Nem gyakori a korszak leletanyagában a vasalt favödröcske (1. kép 7) sem, amelynek hazai leleteiből Bakay Kornél készített összeállítást. Ebből kiderült, hogy ez a lovasfelszerelési tárgy ugyancsak nem a jellegzetes honfoglalás kori sírok melléklete, s csak az őket tartalmazó temetkezéseknek a temetők rendszerébe való illeszkedése, valamint a hagyományos temetkezési szokások és mellékletek alapján lehetett elhárítani azt a feltevést, hogy tulajdonosaik szláv származásúak lehettek.[48]

Az egyetlenként megőrzött bronzveret a jellegzetes, két hosszú párhuzamos oldallal rendelkező ötszög alakja miatt, valószínűleg valamilyen függesztőszíj verete lehetett.[49] Mivel tarsolylemez, veretes tarsoly mindeddig nem került elő kétélű kardos temetkezésből, bizonyára a kardszíj díszítésére szolgált, s a leletegyüttes keltezését nem befolyásolja.

A 0.5 cm szélességű aranylemez-szalagocskák[50] rendeltetése in situ megfigyelés híján aligha tisztázható. Révész László legújabb áttekintése szerint a rövidebb darabok (3 db h: 4.0—4.0 cm) süveg vagy kaftán szegélyét ékíthették, ha viszont eredetileg hosszabb pántokat alkottak, amire a 22.5 cm hosszúságú darab utal, akkor esetleg a halotti, vagy inkább a viselt kaftán ujjait szegélyezhették. „Használatuk az egész 10. századi magyar településterületre jellemző, főként rangos temetőkben kerülnek elő."[51]

A 2.5 cm átmérőjű kerek aranylemezke a 10. századi temetkezésekben felbukkant pénzutánzatok körébe sorolható, ezek között azonban nemcsak a 10. sz. első,

[47] E keltezést támogató további érv lehet, hogy a kalandozás kori érméket és kengyeleket tartalmazó 36 temetkezés közül mindössze egyben volt a kengyel trapéz alakú és gombos szárú, valószínű tehát, hogy az utóbbi típusú kengyellel eltemetettek többségét csak a nevezett érmék mellékletadásának csökkenése idején vagy megszüntét követően hantolták el: KOVÁCS 1986 (44.), 112; UA. 1986 (46.), 221—222.

[48] BAKAY 1965—66 (33.), 82—83.

[49] A veret képe: MAROSI 1923—26 (17.), 249; 81. á. 6. Bakay Kornél a tárgy leírása után utalt az illusztrációjára — BAKAY 1965—66 (33.), 36. t. 11. —, de az adott táblán csak 10. kép szerepel, s nem tűnik fel a veret a többi táblán sem. Hasonló veretet a tuzsér (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) — boszorkányhegyi honfoglalás kori temető 6. sírjában találtak: JÓZSA András: Emlékek a honfoglalás korából. ArchÉrt 20 (1900) 223; 25. á. A veret jelenleg nem található meg a múzeumi gyűjteményben.

[50] Csak a leghosszabb szalag végén említettek egy hosszúkás nyílást, vagyis sem ez másutt, sem a többi, nem volt kilyukasztva.

[51] RÉVÉSZ László: A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. Kandidátusi disszertáció kézirata. Miskolc 1993, 71—72.

hanem második feléből sejthető leletegyüttesek is előfordultak,[52] tehát a pénzutánzat sincs ellentmondásban a székesfehérvár-rádiótelepi A. sír megásásának a fentiek nyomán kialakulni látszó, a 10. sz. második felére való keltezésével, amellyel kapcsolatban a kísérőleletek maradéka: az ismeretlen rendeltetésű csonttárgy (1. kép 2)[53] és a csikózabla (1. kép 4), valamint a lovastemetkezés rítusa közömbös marad.

A székesfehérvár-rádiótelepi A. sír, valamint a kíséretében eltemetett melléklet néküli szolgatemetkezés(?) párosát rendszerint azonos lelőhelyűként szokták tárgyalni egy köznépi temetőrészlettel, amelyet Marosi Arnold még 1923. május 1-én vagy azt követően, a földnyelv gerincén észak-déli irányú kutatóárkot húzva, e területtől északra mintegy 100 méterre talált. Ekkor öt sírt bontott ki, de engedélyezési nehézségek miatt az ásatást csak 1924. augusztus 11—27. között folytathatta, amikor másfél méterenként húzatott 11 kutatóárokkal további 68 temetkezést (benne 71 egyén maradványaival) tárt fel.[54] A 2+73 sír teljes leletanyagát újra feldolgozó Bakay Kornél korban is elkülönítette a két lelőhelyet, mert a hagyományt követve,[55] az A—B. sír kettősének földbekerülését a 10. sz. első harmadára, a 73 síros temetőrészlet használati idejét pedig a 10. sz. 2. fele és a 11. sz. eleje közé keltezte.[56] Véleményem szerint a nagy távolság miatt a két sírcsoport semmiképpen sem lehetett ugyanannak a temetőnek része,[57] viszont időben felesleges elkülöníteni őket egymástól, hiszen a temető használatának első évtizedeiben kellett az A—B. sír megásásának is történnie. Mivel az A. sírba temetett vitézt

[52] KOVÁCS 1989 (13.), 163—164: a későbbi leletek: Majs (Baranya m.) — Udvari rétek 53. sír; Mohács (Baranya m.) — Téglagyár 5. sír; Tornóc (Trnovec nad Váhom, okr. Galanta, Szl.) — Felsőjattó (časť Horný Jatov, Szl.), Remiz dűlő 278. sír.

[53] A tárgy jelenleg nem található meg a múzeumi gyűjteményben!

[54] MAROSI 1923—26 (17.), 246. Együtt tárgyalta, de 68 sírosként: FEHÉR Géza — ÉRY Kinga — KRALOVÁNSZKY Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Leletkataszter. Régészeti Tanulmányok 2 (1962) 71: Nr. 977; a valódi 75-ös sírszámmal: BAKAY 1965—66 (33.), 56—61, 75—83.

[55] A kardos sírt a köznépi temetőnél „legalább egy évszázaddal korábbi"-nak vélte: MAROSI 1936 (22.), 47; UA. 1938 (23.), 6; vö. UA. 1938 (23.), 55.

[56] BAKAY 1965—66 (33.), 83.

[57] A két közölt, legmagasabb sírszámú 10—12. századi magyar köznépi temető legnagyobb átmérője kb. 116, ill. 103 m volt — KOVÁCS László: A tímári (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori temetőmaradványok. CommArchHung (1988) 152: 11. jegyzet —, ráadásul a rádiótelepi temető(részlet) bizonyára a kisebbek közé tartozott, hiszen egyetlen temetkezéséből sem került elő 11—12. századi magyar érme: vö. UA. 1988, 146.

saját vagy hozzátartozói kérésére nem a faluközösség köznépi temetőjébe hantolták el, benne az akkori vidék jelentős személyiségét sejtették: Marosi Arnold erős túlzással fejedelmi rangúra gondolt,[58] majd visszafogottabban „még a levediai kultúrában élő, honfoglaló magyar előkelőség hagyatékának" tekintette a temetkezését,[59] míg Bakay Kornél a ruha aranylemez díszeit értékelve, talányosan „bizonyára nem rangnélküli" férfinak,[60] másutt a vidék vezető személyiségének[61] nevezte őt. Végülis az utóbbi ítéletével egyet lehet érteni annak hangsúlyozásával, hogy a magyarországi 10—11. századi kétélű kardos vitézek temetkezései gazdagságban, azaz tárgytípusaik minőségében, sokféleségében és darabszámában messze a szablyásoké mögött maradnak. Leletegyütteseik alapján fejedelem, törzsfő vagy nemzetségfő aligha akadt közöttük, nem véletlen, hogy többségük mégiscsak köznépi temetőből való.[62] Sajnálatos, hogy a kivételnek tekintett székesfehérvár-rádiótelepi A. sír megtalálásakor sem tudományos megfigyelésre, sem a mellékletek gondos begyűjtésére nem kerülhetett sor, s a múzeumba csupán a feldúlt és kirabolt temetkezés maradványai jutottak. Mégis a leletanyag szokatlanul keveredő idegen — magyar tárgyi együttese, vagyis egyrészt a Kárpát-medence korabeli leletei között egyedülálló kivitelű kétélű kard, a nyéltámaszos balta, a vasalt vödör, másrészt a trapéz alakú kengyelpár, a kardszíj (?) verete, a pénzutánzat és a kaftán aranylemez—szalagjai a sajátos lovastemetkezéssel kiegészülve azt sejteti, hogy a sírban egy, a kijevi Oroszországból érkezett, részben már magyar módra felszerelt, majd magyar jellegű végtisztességet nyert, nem közrendű vitéz nyugodott.

A székesfehérvár-rádiótelepi A. sírban tehát nem egy Levédiából áttelepült honfoglaló vitéz, hanem valószínűleg egy a 10. század második felében Magyarországra érkezett előkelő rusz harcos nyugodott, akit már a magyar temetkezési rítust követve helyeztek örök nyugalomra. Sírjának, ill. kardjának a magyarországi 10—11. századi kétélű kardos temetkezések, ill. kardok korához való csatlakoztatásával utolsó „korai"-nak vélt kardunk dőlt ki a sorból, s ezzel megszünt a lehetősége valamiféle korai magyar nehézlovasság feltételezésének, illetve egy ilyen

[58] A felsorolt leletek „valóban fejedelmi sírra engednek következtetni,": MAROSI 1936 (22.), 47; hasonlóképpen: UA. 1938 (23.), 5—6.

[59] MAROSI 1938 (23.), 55.

[60] BAKAY 1965 (10.), 12; UA. 1967 (10.), 133.

[61] BAKAY 1965—66 (33.), 83.

[62] KOVÁCS László: Viselet, fegyverek. In: KRISTÓ Gyula: Az Árpád-kor háborúi. Budapest 1986, 244—247.

feltételezés régészeti alátámasztásának. Az idegenekből álló nehézlovasság megjelenése, ill. a magyarok körében bekövetkezett részleges fegyverváltás csak a kalandozásokat lezáró keserű tapasztalatok hatására kezdődött meg.[63]

[63] KOVÁCS 1990 (2.), 44—45; UA. 1993 (2.), 51—52.

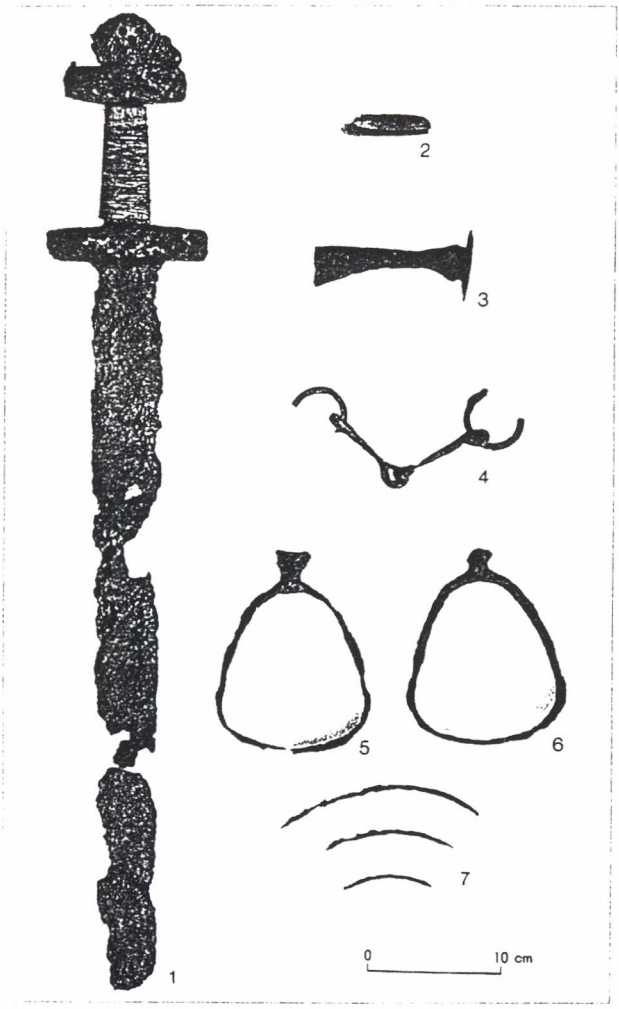

A székesfehérvár-rádiótelepi A. sír leleteiből

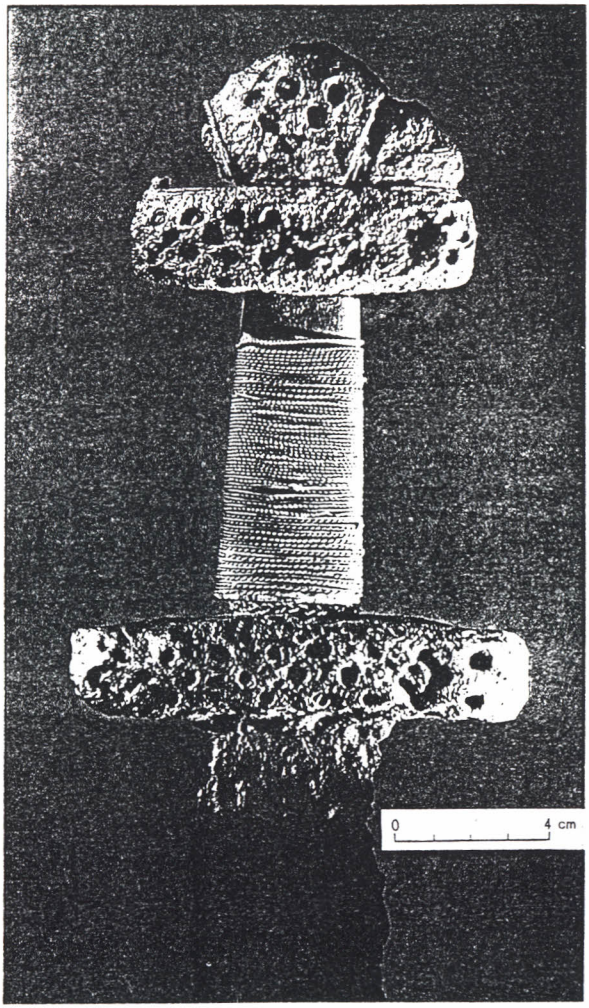

A székesfehérvár-rádiótelepi A. sír kardjának markolata

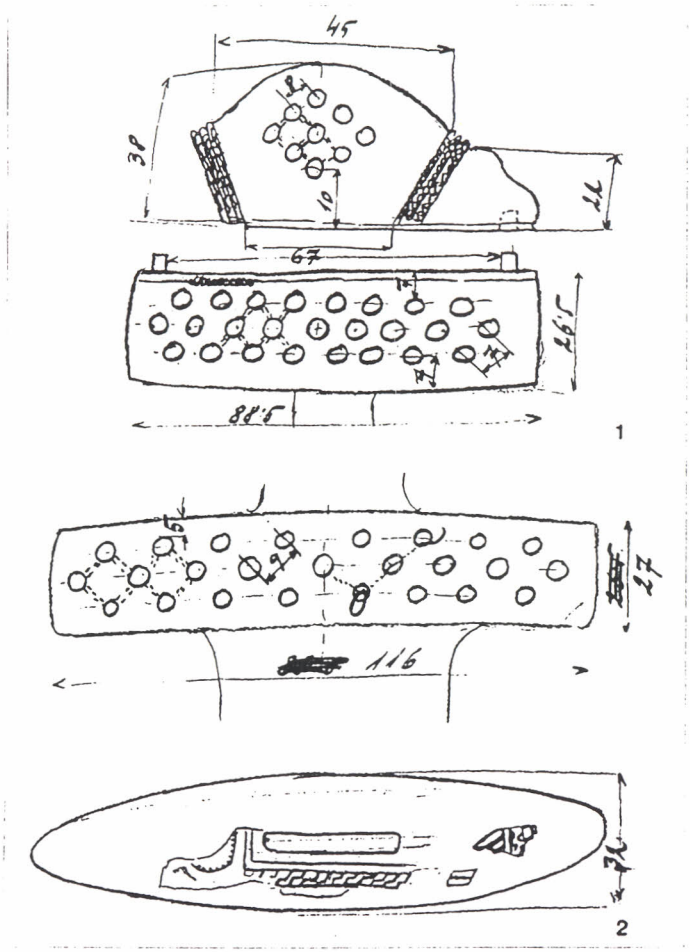

Kalmár János vázlatrajza a székesfehérvár-rádiótelepi kard markolatgombjáról és keresztvasáról